İNTİHÂL Mİ MAHLAS DEĞİŞİKLİĞİ Mİ? ZİHNÎ VE ZÎVER DİVANLARI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Mücahit KAÇAR[*]

ÖZET

Edebiyat terimi olarak *intihâl* birinin yazısını veya şiirini kendisinin gibi göstermektir. Divan şairleri arasında da başkalarının şiirlerinin tümünü veya bir kısmını aynen alarak kendisininki gibi gösterenler olmuştur. 18. yüzyıl şairlerinden Zîver Ahmet Efendi ile Keşanlı Zihnî divanları incelendiğinde ilginç bir husus göze çarpmaktadır: Zîver Divanı'ndaki tüm şiirler, mahlas kısımları ve bazı gazellerdeki birkaç beytin eksik-fazla olması durumu dışında Zihnî Divanı'ndaki şiirlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmamızda bunun bir intihâl mi yoksa mahlas değişikliğinin bir sonucu mu olduğu sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zihnî, Zîver, intihâl, mahlas değişikliği.

PLAGIARISM OR PSEUDONYM CHANGE? A REVIEW ON THE DIVANS OF ZİHNÎ AND ZÎVER

ABSTRACT

As the one of the literary terms, plagiarism is that someone steal else's poems or works. This situation frequently encountered in the past. At the Zîver and Zihnî's divans, the poets of the eighteenth century, an interesting situation is observed. All poems of Zîver's Divan are in Zihnî's Divan. İn this study, this situation will be reviewed whether plagiarism or pseudonym change.

[*] Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mukac80@gmail.com.

Key Words: Zihnî, Zîver, plagiarism, pseudonym change.

Divan şiiri geleneği içinde, şairlerin bazen başka bir şairin sanatından etkilenmeleri sonucu benzer şiirler yazdıkları, bazen de birbirlerinden habersiz olarak aynı mısra veya beyti söyledikleri bilinmektedir. *Nazîre* ve *tevârüd* dediğimiz bu hususlar dışında, *intihâl* denilen ve günümüzde de birçok münakaşaya konu olan bir husus bulunmaktadır. Edebiyat terimi olarak *intihal* birinin yazısını veya şiirini kendisinin gibi göstermektir. Bu günümüzde de rastlanan bir durum olduğu gibi, divan şairleri arasında da başkalarının şiirlerinin tümünü veya bir kısmını aynen alarak kendisininki gibi gösterenler olmuştur. Özellikle Revânî, diğer şairlerin şiirlerini kelime bile değiştirmeden aynen kendi divanına almasıyla yani intihâlciliğiyle meşhur olmuştur.[1] Teknik imkânsızlıklar, iletişim zayıflığı, eserlerin nüshalarının azlığı ve herkes tarafından bilinmemesi gibi sebeplerle intihâlin daha kolay olduğu geçmiş devirlerde intihâli tespit edilen şairler kaynak eserlerde oldukça ağır ifadelerle ifşâ edilerek ayıplanmışlardır. Örneğin Gelibolulu Âlî, şair Fünûnî hakkında şöyle demektedir: "*...herkesin malına tatvîl-i yed etmesi lâzımı hâli idi. Ol fende zî-fünûn-ı asr olup gûyâ ki Fünûnî mahlasını ana binâen ihtiyâr etmiş idi."*[2] Konuyla ilgili örnekler çoktur fakat biz bu hususu ilgili yazılara[3] havale ederek, yazımızın konusu olan ilginç bir duruma temas etmek istiyoruz.

Zîver Ahmet Efendi ile Keşanlı Zihnî, divanları üzerinde yapılan yüksek lisans tez çalışmaları sayesinde şiirleri yeni harflere çevrilmiş olan şairlerimizdendirler.[4] Bahsi geçen iki çalışma da

[1] Hem edebî intihâl, nazîre ve tevârüd gibi konuyla ilgili terminoloji hem de Revânî'nin Necâtî'den kelimesi kelimesine intihâl ettiği bir gazeliyle, diğer bazı şairlerin intihâl örnekleri için bkz: Osman Fikri Sertkaya, "Tevârüd mü, Adaptasyon mu, Nazîre mi Yoksa İntihâl Yani Sirkat-i Şi'r mi?", **İlmî Araştırmalar**, İstanbul 1999, S. 7, s. 191-199.

[2] Gelibolulu Âlî, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı** (Haz.: Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994.

[3] Konunun divan şiirine bakan yönüyle ilgili olarak aşağıdaki iki yazıya bakılabilir:

Mehmed Çavuşoğlu, "Tevârüd", **Divanlar Arasında**, Umran Yayınları, Ankara, 1981, s. 81-86.

Mustafa İsen, "Tevârüd mü İntihâl mi?", **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.338-344.

[4] Kerim Sandal, **Zîver: Divan**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.; Mehmet Akpınar, **Keşanlı Zihnî Divanı**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2005.

divanların tek nüshaları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Fakat iki şairin de divanının İstanbul kütüphanelerinde farklı nüshaları mevcuttur.[5] İki şairin divanları incelendiğinde ilginç bir husus göze çarpmaktadır: Zîver Divanı'ndaki 188 şiirin tamamı (185 gazel, bir hatime, bir tarih ve bir terci-i bend) Zihnî Divanı'nda da geçmektedir. Başka bir ifadeyle; Zîver Divanı'ndaki tüm şiirler, mahlas kısımları ve bazı gazellerdeki birkaç beytin eksik-fazla olması durumu dışında Zihnî Divanı'ndakilerin bir kısmını oluşturmaktadır. Bir şairin birkaç mısra veya beytinin başka bir şairin mısra veya beyitlerine tesadüfen benzemesi durumu olan *tevârüd*den burada bahsedilemeyeceği muhakkaktır. Bu durumda iki ihtimal söz konusudur:

1. Zîver veya Zihnî'den biri diğerinin divanını intihâl etmiştir

2. Bu divanlar, mahlasını sonradan değiştirmiş ve eski şiirlerini yeni mahlasıyla tekrar yazmış (veya şiirleri bir müstensih tarafından tekrar yazılmış) tek bir şaire aittir.

İhtimallerden hangisinin doğru olduğunu anlamak ve karışıklığı gidermek için öncelikle şairler hakkında bilgi veren kaynakların ve divan metinlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Keşânlı Zihnî'nin hayatı hakkında kaynaklarda[6] verilen bilgiler benzer olup birbirini tutmaktadır. Bu kaynaklara göre Zihnî'nin asıl ismi Seyyid Mehmed Sa'îd'dir. Edirne'ye bağlı Keşan'da doğup yaşamış ve memleketinin mahkeme kâtipliğini yapmıştır. Divanından başka *Vasl-ı Âbâd* isimli bir mesnevisi bulunduğu da kaydedilmiştir. Tuhfe-i Nâilî ve Sicill-i Osmânî'de Sultan Selim Devri (1789-1807) şairlerinden olarak gösterilen Zihnî bu kaynaklara göre H. 1202/M. 1787'de vefat etmiştir. 1787 tarihinde vefat ettiği belirtilen bir şairin, tahta 1789 tarihinde çıkan bir padişah zamanında yaşadığının söylenmesi bu iki kaynaktaki bilgilerin doğruluğunu sorgulanır hale getirmektedir. Şefkat ve Arif Hikmet Tezkirelerinde ise şairin vefat tarihinin bilinmediği vurgulanmaktadır.

[5]Zihnî Divanı: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2638; İstanbul Üniversitesi T. 20

Zîver Divanı: İstanbul Üniversitesi T. 1242, T. 5453 ve T. 410

[6] Şefkat-i Bağdâdî, **Tezkire-i Şefkat**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 3916.; Kılcı, Mehmet, **Enderunlu Akif: Mir'at-i Şi'r**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2001, s 52. ; Tuman, Mehmet Nail, **Tuhfe-i Naili : Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri** (Haz.: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, C. 1, s. 294; Mehmed Süreyyâ, **Sicil-i Osmânî** (Haz. Nuri Akbayır, S. Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. 5, s. 1714.

Kaynaklarda kendisinin şiirlerine örnek olarak verilen gazeller, elimizdeki Divanı'nda da mevcuttur. Bu durumda Keşanlı Zihnî Divanı'nda ve şiirlerin kendisine aidiyeti konusunda bir problem gözükmemektedir.

Tezkirelerde kendisinden bahsedilen 7 tane Zîver mahlaslı şair bulunmaktadır. Bunların hangisinin söz konusu divanın sahibi olduğunu anlamak için elimizde bulunan tek ölçüt, divanın sonunda yer alan ve divanın tamamlanış tarihini gösteren bir tarih manzumesidir. Zihnî divanında da yer alan bu şiire göre divan H. 1198 tarihinde tamamlanmıştır. Dolayısıyla 1198'de hayatta olan bir Zîver, bu divanın sahibi olmalıdır. Kaynaklarda zikredilen Zîver mahlaslı şairlerin doğum ve ölüm tarihleri aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Adı	**Doğumu**	**Ölümü**
İbrahim Zîver Efendi	?	H. 1174
Ahmed Zîver Efendi	?	H. 1174
Ahmed Zîver Efendi	?	H. 1202
Ferah Efendi-zâde Seyyid Zîver Efendi	H. 1224	H. 1245
Ahmed Sadık Zîver Paşa	H. 1208	H. 1278
Tırnakçızâde Mehmed Saîd Zîver Bey	H. 1227	H. 1290
Mehmed Zîver Efendi	H. 1237	H. 1295

Tabloda da görüldüğü üzere, Zîver Divanı'nın bitiş tarihi olan H. 1198'de yaşayan tek şair H. 1202'de vefat etmiş olan Ahmed Zîver Efendi'dir. Ahmet Zîver Efendi için kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden sadece iki kaynakta bahsedilmektedir.[7] Bunlarda isminin Ahmed olduğu, zümre-i melamiyyundan bir şair-i mahir olarak üç dilde de şiir söyleyebildiği ve zamanının isimsiz şairlerinden olduğu kayıtlıdır. Şefkat Tezkiresinde "Tafsil-i ahvali tahkika muhtaçtır" şeklinde bir kayıt düşülmüştür. H. 1202'de vefat ettiği yazılan şairin şiirlerine bir gazelinden alınan şu iki beyit örnek olarak verilmektedir:

[7] Şefkat-i Bağdâdî, **age**.; Mehmet Nail Tuman, **age**., C. 1, s. 298.

Yandım şerâr-i micmer-i hâl-i muanbere
Düştüm hayal-i gamzen ile veng-i hançere

Ben bildigüm kerem-ver ise ol levend-i hüsn
Nakd-i visalüñ arz ider elbette Zivere

Fakat Şefkat Tezkiresi'nde ve Tuhfe-i Nâilî'de kayıtlı olan bu beyitler Ahmed Zîver Efendi divanında bulunmamaktadır. Gazel, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Mnz. 189 numarada kayıtlı olan İbrahim Zîver Efendi Divanı'nda bulunmaktadır. İbrahim Zîver Efendi ise 1174'de vefat etmiştir.[8] Kaynaklarda şairin yukarıda verilen iki beyit dışında başka da gazeli verilmediği için divanın Ahmed Zîver Efendi'ye aidiyeti ispatlanamamaktadır.

Zihnî ve Zîver için kaynaklarda verilen vefat tarihinin (H. 1202/ M. 1787) aynı olması dikkat çekicidir. Bu da Zihnî ve Zîver'in tek bir kişi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bilindiği gibi bazı şairler, çeşitli sebeplerden dolayı, ilk mahlaslarını değiştirmekte ve mahlas değişikliğinden önce yazmış oldukları şiirlerini de yeni mahlaslarıyla yeniden yazmaktadırlar. Zihnî ve Zîver'in aynı kişinin farklı mahlasları olabilmesi ihtimali için kaynaklara baktığımızda, böyle bir mahlas değişikliği yapıldığına dair bir kayda rastlamıyoruz.[9]

Sorunun çözümüne dair ipuçları bulabilmek amacıyla divanları incelediğimizde Zihnî divanında karşımıza bir ayrıntı çıkmaktadır. Divanın başındaki mensur dibacede şiire dair görüşlerini anlatan Zihnî, metnin sonunda başından geçen bir hastalık sebebiyle çektiği sıkıntıları anlatmakta ve H.1180 tarihinde şifaya kavuştuğunu anlattıktan sonra şöyle bir ifade kullanmaktadır: *tarih-i mezkûre degin sudûr iden akvâlimiz tard u tahmîl ü târîh-i mezbûrdan binyüz doksan altı tarihine degin vürûd iden eş'ârımuzdur ki işbu divada sebt ve tahrîr olunur.*[10]

H. 1180'den önce yazmış olduğu şiirlerini atan ve H. 1196'ya kadar yazmış olduğu şiirlerini divanında bir araya getiren Zihnî, acaba

[8] İbrahim Zîver Efendi'nin vefat tarihi de kaynaklarda farklı olarak kaydedilmiştir. Millet Kütüphanesi'ndeki divanının başında "Anadolu kalemi katiplerinden İbrahim Zîver Efendi divanı; ölümü 1174" yazmaktadır. Sicil-i Osmânî de bu tarihi vermektedir. Mehmed Nâilî Tuman ise kaynak göstermeden 1074 tarihini vermekte ve Sicil-i Osmanî'deki 1174 kaydının yanlış olduğunu belirtmektedir. (Mehmet Nail Tuman, **age**., C. 1, s. 298; Mehmed Süreyyâ, **age**., C. 5, s. 1716.)

[9] Divan şiirinde mahlaslarını değiştiren veya birden fazla mahlas kullanan şairler hakkında hazırlanmış bir çalışma için bkz: Orhan Kurtoğlu, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", **Bilig**, S. 38 (2006), s. 71-91.

[10] Mehmet Akpınar, **age**., s. 17.

yeni şiirleriyle eski şiirlerini birbirinden ayırmak için mahlas değişikliğine gitmiş olabilir mi? Divanında ve kaynaklarda buna dair bir kayda rastlamıyoruz. Öte yandan, Zîver Divanı'nın tezde kullanılmayan nüshalarına bakıldığında Zihnî Divanı'ndaki dibacenin aynısının Zîver Divanı'nın bu nüshalarında da bulunduğu görülmektedir. Aynı dîbâcenin farklı şairlerin divanlarında yer alması iki divanın da aynı kişiye ait olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Fakat bu durumda, bir mahlas değişikliğinden bahsedilecekse bile, ilk mahlasın Zihnî mi yoksa Zîver mi olduğu burada da açıklığa kavuşturulmamaktadır.

Sonuç

Elimizde mevcut olan iki farklı şaire ait divanların tamamen benzer olması, daha doğrusu, Zîver divanındaki şiirlerin Zihnî divanının bir kısmını oluşturması problemi karşısında akla gelen intihâl veya mahlas değişikliği ihtimallerinden hangisinin gerçek olduğunun cevabını, kaynaklar ve divanlar üzerinde yaptığımız incelemeyle kesin olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Fakat bir şairin diğer bir şairden divanın tertip tarihine dair olan şiiri bile intihâl yoluyla alması akla yatkın görünmemektedir. Zira tarih belirten bir şiiri aynen alan şair, kendisiyle aynı yıllarda yaşayan birinin şiirlerini çalması durumunda bunun rahatlıkla fark edilebileceğini bilir. Bu durumda intihâl ihtimalinin zayıflığı ortaya çıkmaktadır. Tek bir şairin farklı dönemlerde farklı mahlaslar kullanmış olma ihtimali her ne kadar daha kuvvetli görünse de, bu hususun da elimizdeki divanlarda net bir delili bulunmamaktadır. Şiirlerden yola çıkarak, mahlas değişikliği durumunda hangisinin ilk mahlas olduğuna dair birçok tahmin yürütülebilir. Ancak, bunların hiçbiri için divanlardan sağlam deliller çıkarılamamaktadır. Kaynaklarımızın şairler hakkında verdikleri bilgilerin tutarsızlığı yanında şairlerimizin kendileri hakkında bilgi vermeyi önemsememeleri de bu tür problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yazımıza konu olan problemde olduğu gibi, meselenin aslının anlaşılması için günümüz araştırmacılarının klâsik kaynaklara başvurmaktan başka çaresi bulunmamaktadır. Fakat bundan da her zaman bir şey elde edilemediği, kaynakların da çoğu zaman şairleri birbirine karıştırdığı, birbirlerinden aynen kopyalama yoluyla yanlış veya eksik bilgiyi tekrarladıkları görülmektedir. Bu durumda bu yazıyla mevcut problem çözülememiş olmakla birlikte, en azından Zihnî ve Zîver isimlerine ait iki farklı divandan, hatta iki farklı şairden söz edemeyeceğimiz ortaya çıkmıştır. Belki de başka araştırmacılar, farklı kaynak ve yöntemlerden istifade ederek bu duruma bir izah getirebileceklerdir. Bu bağlamda, Zihnî ve Zîver divanlarının -yazımızın 5 numaralı dipnotunda verilen- nüshaları

üzerinde ayrıntılı bir karşılaştırma yapılmasının problemin çözümünde faydalı olabileceğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Mehmet, **Keşanlı Zihnî Divanı**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2005,

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, "Tevârüd", **Divanlar Arasında**, Umran Yayınları, Ankara 1981, s. 81-86.

Gelibolulu Âlî, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı** (Haz. Mustafa İsen), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994.

İSEN Mustafa, "Tevârüd mü İntihâl mi?", **Ötelerden Bir Ses**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.338-344.

KILCI Mehmet, **Enderunlu Akif: Mir'at-i Şi'r**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2001.

KURTOĞLU Orhan, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", **Bilig**, S. 38 (2006), s. 71-91.

Mehmed Süreyyâ **Sicill-i Osmânî** (Haz. Nuri Akbayır, S. Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

SANDAL Kerim, **Zîver: Divan**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

SERTKAYA Osman Fikri, "Tevârüd mü, Adaptasyon mu, Nazîre mi Yoksa İntihâl Yani Sirkat-i Şi'r mi?", **İlmî Araştırmalar**, İstanbul 1999, S. 7, s. 191-199.

Şefkat-i Bağdâdî, **Tezkire-i Şefkat**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 3916

TUMAN Mehmet Nail, **Tuhfe-i Nailî : Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri** (Haz.: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.